

ASPECTE PRIVIND PRESA BISERICESCĂ ÎN BASARABIA LA SFÂRȘITUL SEC.XIX-ÎNCEPUTUL SEC.XX

Silvia SCUTARU

Liceul teoretic „N.Iorga”, Chișinău

The study analyses the church press in Bessarabia at the end of the 19th century - the beginning of the 20th century. Based on our research of publications from this period we shall argue that the church press in Bessarabia served not only as a liaison between the czarist authorities and the province (guberniya), but also as an efficient means of control. Thus, the historic links between the believers from both sides of the Prut river were being neglected. Local population did not have access to church press in Romanian language, this resulting in an indifferent and passive civic attitude within the civil society. In other order of ideas, representatives of Bessarabian priests have participated in editing of church literature. In this sense, contributions from such persons as the editor Arsenie Stadnițchi, the archimandrite Gurie and the priests Mihail Ceachir, Alexie Mateevici and Iosif Parhomovici have been very important. As a result, there have been certain developments in 19th century Bessarabia that have partially animated the process of editing church literature. This led to the release of "Luminatorul", the only publication where Bessarabian clergy could express their ideas in the local language.

În a doua jumătate a secolului XIX, în eparhia Chișinăului și Hotinului publicațiile periodice ale vremii erau în limba rusă, acestea reprezentând preponderent presa oficială. Pentru autoritățile imperiale, presa era nu numai puntea de legătură cu toate guberniile, dar și un mijloc eficient de influență asupra lor. Presa bisericească îmbina cu desăvârșire aceste obiective, de aceea avea toată susținerea autocrației țariste [1].

Un aspect indispensabil activității editoriale bisericești din Basarabia a fost apariția organului de presă al preoțimii basarabene *Кишинёвские епархиальные ведомости*. Reviste de acest gen se editau și în alte eparhii ale Bisericii Ortodoxe Ruse. Nicolae Popovschi relatează în acest sens: „Începutul acestor reviste datează în Rusia din 1860, inițiatorul lor fiind Dimitrie, arhiepiscopul Chersonului și Nil, arhiepiscop al Iaroslavlului, pentru eparhiile lor” [2, p.139]. Revista Eparhiei basarabene a început să apară în perioada arhiepiscopului Antonie. La Seminarul Teologic din Chișinău a fost creat un colegiu de redacție, din care făceau parte rectorul seminarului, arhimandritul Varlaam, inspectorul preot G.Galin și profesorii M.Skvorțov, A.Parhomovici, V.Zaușkevici, P.Marcov și E.Saharov [3, p.119]. Programul elaborat de acest comitet prevedea ca revista să aibă două compartimente: oficial și neoficial. Partea oficială urma să conțină dispozițiile guvernului, privind viața bisericească, directivele Sf. Sinod, știri din eparhia Chișinăului despre deschiderea unor noi instituții bisericești, schimbările din tagma duhovnicească etc. Partea neoficială urma să se axeze pe explicări ale *Sfintei Scripturi*, predici, învățături pentru enoriași, sfaturi pentru păstori și enoriași, știri despre școlile eparhiale bisericești, date statistice etc.

La 7 ianuarie 1867, arhiepiscopul Antonie s-a adresat către Sf.Sinod cu rugămintea de a permite editarea Revistei Eparhiei Chișinăului în limba rusă cu traducere în „limba moldovenească”, utilizată în Basarabia. Sf. Sinod a aprobat această cerere, după ce a studiat planul revistei propus de comitetul de redacție. Revista urma să apară din iulie 1867, câte două numere pe lună, la data de 1 și 15 a fiecărei luni, pe 3-4 coli, în două coloane, una în limba rusă, a doua în limba română, având prețul anual de 6 ruble [4, p.422].

Primul număr al revistei a apărut la 1 iulie 1867 sub redacția și cu sprijinul arhimandritului Varlaam și a profesorului Seminarului Teologic M.Skvorțov [5]. Partea oficială conținea hotărârea Sfântului Sinod despre editarea revistei eparhiale, dispoziții ale autorităților eparhiale și programul revistei. Partea neoficială însuma următoarele articole: *Dimitrie, arhiepiscopul Chișinăului și Hotinului* de A.Silin; *Cuvântare în ziua izbăvirii țarului Alexandru Nicolaevici de atentatul la viața sa* de G.Galin; *Gânduri în timpul tedeumului, din 5 aprilie 1867 și Explicațiile apostolilor de sărbători și duminicali* de M.Skvorțov. Începând cu 1869, au apărut tot mai frecvent articole fără traducere; erau traduse doar cele cu conținut instructiv. Inițial, articole fără traducere în limba „moldovenească” apăreau destul de rar, de regulă în suplimentul revistei. Din 1871, în revista eparhială se publicau doar articole în limba rusă [6].

Compartimentul oficial al revistei cuprindea hotărârile emise de autoritățile imperiale, dispozițiile Sfântului Sinod, ale instituțiilor bisericești eparhiale, directive ce vizau activitatea școlilor eparhiale bisericești, programe și rapoarte ale diferitelor frății, comitete și alte instituții, anunțuri despre locurile vacante de preoți în eparhie etc.

Apariția revistei a fost un eveniment însemnat pentru preoți: „Partea neoficială este foarte importantă pentru noi pentru că este un organ al tagmei duhovnicești: aici...ea poate să-și arate nevoile și doleanțele vieții sale păstorești, să-și găsească modul de îmbunătățire a stării sale...”[7, p.416].

Numărul abonaților nu era mare. În anii 1867-1878, el „varia între 689 și 700 de abonați (în Basarabia erau 1100 de biserici)”[8, p.426]. Colegiul redacției se confrunta și cu faptul că o parte din cler nu achita la timp abonamentul. De exemplu, în 1870, de la abonați nu s-a primit suma de 249 de ruble, în anul 1874 – 300 de ruble, în 1878 aceasta a ajuns la 599 de ruble [9, p.427]. Până în 1884 revista a costat 6 ruble; în perioada 1885-1906 a fost realizată la prețul de 4 ruble, iar din 5 martie 1905 revista a revenit la prețul de 6 ruble [10, p.86].

Colaboratorii revistei erau preponderent profesorii seminarului teologic, reprezentanții preoțimii, între ei fiind și persoane din alte categorii sociale. Primii colaboratori au fost: preotul G.Galin, protoiereul V.Parhomovici, P.Markov ș.a. Au mai colaborat arhimandriții Ieronim și Natanail, preoții L.Lașkov, F.Lașkov, D.Ceachir, I.Galupa. În calitate de traducători în „limba moldovenească” inițial au fost protoiereul T.Baltaga și preotul E.Ghepețki. Către sfârșitul anului 1867, în această activitate au fost angajați preoții I.Galupa, G.Dânga, I.Butuc, L.Lașkov și diaconul A.Cegorean [11, p.425].

Apăreau articole cu tematică variată, dar preleva conținutul religios. S-a publicat și material cu conținut istorico-bisericesc din trecutul Principatelor Române. De exemplu, în nr.1, 1869 a apărut articolul în limbile rusă și română *Acturile convenite mănăstirii Rusico a Sf. munte al Atonului. Cu mila lui Dumnezeu, Noi Mihai Constantin Suțu, voievod, Domn al Țării Moldovei* [12, p.48-49]. În același an au fost publicate articolele în limba rusă *Молдовлахийские с переводом на русский язык с греческого; Акты, принадлежащие русскому на Афоне Св. Великомученика Пантелимона монастырю*; în numărul din 1 ianuarie, în numerele nr.20-21 – *Preoțimea din România*, autor G.Samurean, anul 1879. În 1883, E.Mihalevici a publicat o serie de articole în limba rusă *Молдовлахийские господа из греков, деятельность на пользу греков и греческого духовенства в связи с стремлением к восстановлению Византийской империи и значения для просвещения румын и православия румынской церкви*, nr.17, 19, 20, 21. În aceste articole se făcea abstracție de legăturile cu enoriașii de peste Prut, viața bisericească din Eparhia Chișinăului fiind tratată prin optica politicii Imperiului Rus în Balcani.

În paginile revistei găsim foarte puține informații privind teologii români. Remarcăm necrologul episcopului de Roman Melhisedec Ștefănescu, publicat în 1891, dar asemenea articole erau foarte puține [13, p.264-265]. Revista reflecta aspecte privind tradițiile și obiceiurile populare care aveau tangențe cu credința creștină: Sf.Andrei, botezul, talmăcirea viselor, obiceiuri de înmormântare etc. [14, p.120-129; 287-290; 1887-1889].

Revista publica cele mai importante informații din viața preoțimii; materialele congreselor eparhiale despre principiul eligibilității în rândurile clerului, construirea și sfințirea bisericilor, deschiderea școlilor eparhiale, vizitele canonice ale arhimandriților etc.

Redacția revistei căuta căi de soluționare a problemelor care apăreau pe parcursul activității, una dintre ele fiind abonarea. La 28 noiembrie 1892, Consistoriul Duhovnesc din Chișinău a aprobat cererea redactorului Arsenie Stadnițchi de a introduce obligativitatea abonării la revistă pentru toate bisericile, mănăstirile și schiturile din eparhie. Revista era abonată doar de 753 de biserici dintre cele 1054 de biserici [15, p.481-482]. Treptat a crescut numărul colaboratorilor exponenți ai preoțimii basarabene; apăreau articole privind trecutul spațiului dintre Prut și Nistru; se publicau materiale cu conținut local. Drept exemplu servesc articolele publicate în 1892 de Arsenie Stadnițchi: *Архимандрит Антим, игумен Киприановского монастыря*, nr.5; *Материалы для истории Киприановского монастыря*, nr.7, *Материалы для истории инославных исповедей в Бессарабии*, nr.8, *Материалы для истории Кишиневской семинарии*, nr.12. Arsenie Stadnițchi a desfășurat o activitate publicistică prodigioasă, articolele sale axându-se preponderent pe tematică teologică și misionară [16, p.16-22]. În ansamblu, revista nu depășea limitele unui organ de presă oficios, promovând perseverent ortodoxismul rus pe întreg teritoriul Basarabiei.

După revoluția din 1905, revista a combătut ideile revoluționare, prin diverse materiale, unele dintre ele exprimând scopurile urmărite chiar în titlurile formulate. Astfel în anii 1906-1907 revista a cuprins în paginile sale articolele: *Христианство и социал-демократия; Верно ли утверждение о неизбежности наступления социализма с научной точки зрения?* etc. [17, p.1147-1153; 1181-1188; 1327-1332; 1371-1375].

În cadrul lucrărilor Congresului preoțimii din 1905, deputații au hotărât trecerea editării revistei eparhiale în supravegherea preoțimii [18, p.30]. Deputații au decis includerea în componența redacției, cu drept de participare la adoptarea unor decizii, care vizau activitatea revistei a trei preoți – protoiereul N.Lașkov, preoții C.Parfeniev și M.Cecan [19, p.23]. În funcția de redactor congresul l-a ales pe profesorul I.Parhomovici [20, p.115].

Arhiepiscopul Serafim a adoptat o lege nouă privind activitatea revistei, redactorul părții neoficiale fiind responsabil nu doar de conținutul fiecărui număr, dar și de administrarea operațiunilor bănești, registrelor de venituri și cheltuieli și lucrărilor de secretariat. Redactorul părții neoficiale urma să primească un salariu de 900 de ruble, în loc de 500; redactorul părții oficiale – 350 de ruble, cenzorul – 100 de ruble [21, p.60]. Schimbările intervenite au determinat sporirea tirajului și a influenței revistei în rândurile preoțimii.

Periodicitatea apariției revistei eparhiale, începând cu primul număr din 1 iulie 1867 și până la 25 iunie 1917, a avut următorul tablou: 1867-1905 – de două ori pe lună; 1901-1905 – 24 de numere pe an; 1906-1917 – în fiecare săptămână, 1907-1916 – 52 de numere pe an. Începând cu nr.26-27 (2-9 iulie) și până la nr.33 (20 august) 1917, revista eparhială bisericească s-a numit *Бессарабский церковный голос*, apoi, de la nr. 34 – *Голос бессарабской церкви*.

La congresul din 1917 s-a hotărât ca revista eparhială *Голос бессарабской церкви* să apară de două ori pe lună, iar din 1918 – săptămânal. Revista urma să fie condusă de un singur redactor, remunerat cu 100 ruble lunar, care nu mai era responsabil de bibliotecă și de administrarea registrelor de încasări și plăți [22, p.207].

Schimbările, propuse de Serafim, au amplificat caracterul oficial al revistei eparhiale, ceea ce a dus în 1909 la apariția unui alt organ de presă al preoților cu litere rusești *Наше Объединение*, editat de Ieremia Cecan, împreună cu soția sa Eugenia [23]. Acesta însă aborda un spectru îngust de probleme și nu era perseverent în promovarea principiilor sale. Revista urmărea scopul îmbunătățirii stării morale și economice a parohienilor din mediul rural și se pronunța pentru o colaborare eficientă cu intelectualii de la sate. Pe lângă informații care reflectau evenimentele din Imperiul Rus, revista publica articole cu tematica basarabească. Deși unele confruntări publicistice se axau în jurul anumitelor persoane, publicația primea scrisori de încurajare și susținere de la cititorii satisfăcuți de faptul că puteau citi materiale în limba română. Printre colaboratorii revistei putem menționa preoții A.Murafa, P.Bușilă, I.Bălțeanu, Gh.Cernăuțan, L.Trofimov ș.a. Ieremia Cecan nu-și ascundea simpatia față de organizația de extremă dreapta „Uniunea poporului rus” și membrii acesteia – antisemitul Pavel Crușevan, publicistul reacționar rus M.Katkov, ceea ce demonstrează că procesul de decadență al vieții bisericești din Rusia a afectat clerul basarabean.

Importanța acestei reviste constă în faptul că a fost fondată de un preot din mediul rural și promova o linie independentă față de autoritățile eparhiale, fiind poate unica din toată Rusia care a suscitât „atenția ocârmuirii centrale din Peterburg” [24, p.274].

Revista care a reflectat consecvent istoricul Eparhiei Chișinăului a fost *Труды церковного историко-археологического общества*. Editarea revistei era destul de anevoioasă, din cauza că Societatea Istoric-Arheologică Bisericească din Basarabia nu dispunea de subvenții pentru publicarea lucrărilor membrilor societății. În 1909, societatea avea „572 de ruble și 42 copeici în numerar și un capital depus de 1100 de ruble cu titluri de rentă” [25, p.8]. Congresul eparhial din 1909 a hotărât să doneze 300 de ruble anual din venitul Fabricii de lumânări pentru editarea lucrărilor societății. Congresul a decis ca lucrările literare, scrise în anii 1906-1907, să fie publicate în revista eparhială bisericească. În anii 1910-1911, materialele cu caracter pur arheologic s-au editat separat, în 6 volume. Începând cu 1912, revista s-a publicat separat de revista eparhială bisericească. Astfel, în 1912 a apărut vol. VII, dedicat Eparhiei Chișinăului și Hotinului în perioada lui Pavel Lebedev (1871-1882), în 1913 – vol. VIII, dedicat eparhiei în timpul arhiepiscopatului lui Serafim (1908-1913), în 1914 – vol. IX, care cuprindea articole cu caracter istorico-bisericesc. În timpul Primului Război Mondial, din cauza lipsei de mijloace financiare, revista și-a suspendat activitatea. Volumul X, apărut în 1918, oferea date despre bisericile din Basarabia, inclusiv despre bisericile din mănăstirile rupestre. Numărul cuprindea 60 de ilustrații și unele planuri de biserici. Cele zece numere au fost publicate doar în limba rusă. Redactorul publicațiilor societății a fost V.Kurdinovski. Printre cei care au descris viața eparhială s-au evidențiat: frații Andrei și Iosif Parhomovici, Constantin Tomescu, arhimandritul Gurie Grossu, protoiereul Mihail Ceachir, preotul Alexie Mateevici, Iustin Frățiman, preotul Alexandru Ciolac etc. Materialele publicate în paginile sale permit să urmărim evoluția vieții eparhiale. Conținutul revistei a avut caracter descriptiv și tendențios, lipsind cu desăvârșire critica la adresa autorităților.

O adevărată tribună a preoților moldoveni din eparhie a fost revista *Luminătorul*. Primul număr a fost tipărit la 1 ianuarie 1908, avându-i ca redactori pe misionarul eparhial, ieromonahul Gurie Grosu și fostul rector al Seminarului Teologic din Chișinău, protoiereul Constantin Popovici. În programul enunțat al revistei se spunea că aici se vor publica „voroave, cuvântări ale preoților din parohii, scrieri, privitoare la obiceiuri și credințe deșarte, hrisoave ce vor oglindi istoria vieții bisericești din Eparhia Chișinău, poezii cu conținut

moral-bisericesc, hotărârile adunărilor eparhiale” [26, p.4-5]. Publicația avea partea oficială și un supliment ce urma să cuprindă *Viețile sfinților*, despre care Nicolae Popovschi scria: „...a început să se traducă și să se tipărească în limba moldovenească viețile sfinților. Munca aceasta o îndeplinea protoiereul Iustin Ignatovici, care mai târziu a trecut la monahism, primind numele de Ignatie” [27, p.255]. Revista era destinată, în primul rând, preoților din satele moldovenești sub titlul ei fiind rezoluția: „*Lumina lui Hristos să lumineze pre toți.*” Pantelimon Halippa afirma: „Dacă ziarul *Viața Basarabiei*, prin viața sa scurtă, n-a putut scoate din aluatul moldovenesc vre-o putere nouă; dacă *Moldovanul*, în întregime, a fost scris numai de G.Madan, apoi în jurul *Luminătorului* s-a format o seamă de scriitori bisericești, care merită de a fi pomeniți aici. Printre aceștia ne aducem aminte de preoții: Iustin Ignatovici, Constantin Popovici, Constantin Partenie, Mihail Plămădeală, Ioan Andronic, Mihail Ceachir, Mitrofan Ignatiev, ieromonahul Gurie, diaconul Ion Savca, învățătorul Sava Dănilă, Iorgu Tudor și Nadejda Tudor etc.” [28, p.236].

Colaboratorul Ioan Rădulescu, intelectual din regat, absolvent al Academiei Teologice din Kiev, numit inspector la Seminarul Teologic din Chișinău, a publicat chiar în primul număr al revistei o frumoasă poezie intitulată *Să fie lumină* [29, p.11]: Din Prut și Nistru pân – la mare / Strămoșii noștri au luptat / Această sfântă luminare – / Prin ea cu dușmanii s-au luptat / Și cei mai scump în omenire / Și mai bogat, mai de folos, / Ei ne-au păstrat ca moștenire: / Pământ și legea lui Hristos” [30, p.11]. Autorul se referea, într-un mod relevant, la lupta de veacuri pe care a dus-o neamul nostru apărând țara și credința. Din păcate, după mai bine de un an, Ioan Rădulescu a fost transferat în gubernia Podolia, la Seminarul din Kamenet-Podolsk, unde moare, după câțiva ani. Constantin Popovici, redactorul *Luminătorului*, în memoriile sale menționa că transferul s-a făcut prin „...mijlocirea rectorului Seminarului de pe atunci prot. Pavel Kazanschi, care se temea, că Ioan Rădulescu va face printre elevi propagandă de separatism și nu-l privea cu ochi buni” [31, p.30].

Un colaborator activ al revistei a fost Alexie Mateevici, care publică în nr.3 din anul 1910 poezia *Pocăința hoțului*, în care fondul religios se îmbină armonios cu aspectul mediativ și filozofic: „Nu-i vorbă de răbdat îi greu, / Când cineva te prigonește, / Dar, frate, pentru – acest rău / Acel de sus te răsplătește. / Și vrajba, pizma – ele-odată / Găsi-vor dreapta judecată” [32, p.13].

În paginile revistei au fost tipărite mai multe articole cu tematică variată ale poetului precum *Anul Nou* [33, p.5-9], *Pietrele* [34, p.34-37] ș.a. În special, el atrăgea atenția cititorului asupra adevărilor care erau ignorate în societatea basarabeană. „Toți doresc numai să ia, dar nu vor să dea nimic în schimb și nedând nimic, nici ei nu primesc nimic de la alții. De aici se trag nenorocirile în viața obștească și pierderea sufletească” [35, p.8]. „A slăbit omul – i s-au muaiat mâinile – și el este pierdut. Este turtit de greutatea vieții. Dar când alții l-ar sprijini... Atunci fiecare piatră poate să se înmoaie, să se topească...” [36, p.36] Alexie Mateevici a publicat și traduceri ale operelor scriitorilor ruși: *A cui soartă pe pământ este mai înaltă* de Nicolai Gogol [37, p.54-55], *Rugăciune* de Al.Kolțov [38, p.33-4], *Nădejdea* de Nicolai Batiuşkov [39, p.23-24], *Trimite-i, Doamne, bucurie* de Feodor Tiutcev [40, p.32-33], *Prorocul* de Alexandru Puşchin [41, p.40-41], *Prorocul* de Mihail Lermontov. Iată un fragment din poezia menționată mai sus a lui Lermontov, în traducerea poetului basarabean: „De când cel Drept din veşnicie / Mi-a dat a mea atotştiinţă, / Într-ai voştri ochi, ca-n carte vie, / Eu văd păcat și reavoinţă” [42, p.42-43].

Alexie Mateevici a publicat și articole științifice. În acest context, menționăm lucrarea *Când și cum s-au creștinat moldovenii*, apărută în nr.5-8, 1912 în care se analizează diferite opinii referitoare la răspândirea creștinismului printre români. Autorul ajunge la concluzia că coloniștii aduși din diferite părți ale Imperiului Roman au răspândit creștinismul la noi. „Cele mai vechi cuvinte creștinești ne vin din limba romanilor, din limba latinească” – menționează poetul, prezentând exemple: „păcat – peccatum”, „cimitir – coemeterium”, „botez – baptizo”, „rugăciune – rogatio”, „scriptură – scriptura” [43, p.31-32] etc.

Revista a urmărit manifestările cu caracter național din Basarabia, a publicat rezoluțiile congreselor naționale, a susținut proclamarea autonomiei Basarabiei, sprijinind cu hotărâre ideea *Sfatului Țării*. În 1917 este publicat apelul preoților și mirenilor din Eparhia Basarabiei în care se cerea „Republică democratică cu largă autonomie a neamului” [44, p.63]. Protoiereul Constantin Popovici, în articolul *Monarhia ori republica*, enumera elementele caracteristice celor două forme de guvernare. Autorul menționa: „La Adunarea Întemeietoare, care va fi în luna octombrie, împuterniciții noștri vor fi datori să arate, ce ocârmuire doresc să fie în țara noastră, ca să meargă toate lucrurile spre bine și în folosul norodului. Dar ca să putem alege ocârmuirea cea mai bună, trebuie să știm ce fel de ocârmuiri sânt în alte țări și ce fel de deosebiri au ele și care dintrânsele după a noastră părere vor fi mai bune” [45, p.14].

La 18 aprilie 1917, *Luminătorul* a publicat adresarea către participanții la Congresul Eparhial Extraordinar al Partidului Național Moldovenesc, care vedea în preoțime forța capabilă să aducă schimbarea în Basarabia: „Dacă fiecare preot va lucra în satul său după ideile democratice și naționale ale stăpânirii celei noi, care sânt și ideile partidului nostru, putem fi încredințați că neamul moldovenesc se va trezi la o nouă viață de mulțumire și fericire” [46, p.58].

Prin intermediul *Luminătorului*, clerul basarabean a rostit cuvinte înalte care au pregătit spiritual mirenii pentru a intra în armonia gândirii românești după 1918. În mai 1918 a fost publicat articolul *Atârnările noastre cele bisericesti după alipirea Basarabiei la România*, în care se aduc argumente în favoarea unirii bisericii din Basarabia cu cea din România: „Basarabia a fost alăturată bisericeste de biserica rusă din cauza alăturării Basarabiei politicește și cu totul împotriva canoanelor... Rusia nu are putere canonică și pe dânsa nu poate fi întărit dreptul bisericii rusești asupra Basarabiei” [47, p.10-11].

Presa bisericească a fost un mijloc eficient de luptă împotriva sectarismului. Aceasta publica predicile, conferințele preoțești, discuțiile în contradictoriu cu sectanții. Broșurile ieftine cu conținut misionar bulversau ereticii, dar nu-i dezarmau. Presa eparhială reflecta diferite aspecte din activitatea școlilor eparhiale bisericesti, discursurile deputaților din cadrul congreselor eparhiale făceau publice ajutoarele acordate săracilor, bolnavilor, răniților, văduvelor și orfanilor, ceea ce îi făcea pe enoriași să fie fideli Bisericii Ortodoxe Ruse, care, în viziunea lor, era receptivă la grijile și nevoile lor. Presa bisericească a fost un mijloc foarte eficient de rusificare a populației băștinașe, de schimbare a mentalității oamenilor, cea mai influentă instituție statală, pe care miza autocrația țaristă; era veriga de legătură între Sfântul Sinod și eparhiile din Rusia.

O altă situație nici nu putea fi, deoarece toți ierarhii, cu excepția lui Gavriil Bănulescu-Bodoni, erau alo-lingvi. Arhierii erau executorii planurilor imperiale venite de la Petersburg. Și dacă arhiepiscopul Iakov a permis tipărirea unor broșuri în limba română, a făcut-o doar pentru a îndrepta greșeala lui Pavel Lebedev, care a închis tipografia și nu a permis editarea publicațiilor în limba română. Episcopul Vladimir a acceptat editarea revistei *Luminătorul*, obligat de circumstanțe. Presa bisericească era o unealtă obedientă, care promova conceptele religiei pravoslavnice ruse în toate guberniile. Astfel are loc o apropiere a unor intelectuali basarabeni de valorile spirituale rusești. O parte din clerul basarabean a fost influențat de biserica rusă și din cauza lipsei de cărți religioase în limba română, a utilizării în lucrările de secretariat doar a limbii ruse, a studiilor teologice în limba rusă și, nu, în ultimă instanță, a lipsei de legături între preoțimea de pe ambele maluri ale Prutului. Acest fapt i-a îndepărtat și pe unii enoriași de rădăcinile spirituale ale neamului românesc, făcându-i să accepte valorile spirituale rusești. În consecință, românii basarabeni și-au pierdut sentimentul demnității naționale, fiind stăpâniți de apatie și indiferență.

În același timp, *Luminătorul* a fost unica publicație, unde basarabeni au putut să-și expună gândurile și sentimentele în limba enoriașilor. Subliniem că articolele publicate chiar dacă în unele cazuri au avut un caracter pur bisericesc – au contribuit la trezirea interesului față de limba română în mediul clericilor, învățătorilor și a altor categorii ale populației basarabene: „Nefiind în chestiunile sociale «revoluționară», ba chiar ocupându-se de ele foarte puțin, revista nu putea fi atacată serios de nici o autoritate, de nici o pătură socială și din această cauză s-a menținut destul de mult” [48, p.64].

În concluzie menționăm că, în ansamblu, presa reflecta poziția autorităților laice și bisericesti ruse. Se neglijau legăturile istorice dintre credincioșii de pe ambele maluri ale Prutului, basarabeni fiind privați de dreptul de a fi informați despre evenimentele din spațiul românesc. Enoriașii nu aveau acces la presa cu conținut bisericesc în limba română, ceea ce a avut ca rezultat indiferența și pasivitatea civică în societate. Chiar dacă o bună parte din publicații purtau caracter oficios, unii reprezentanți ai preoțimii basarabene au avut o activitate editorială bisericească destul de prodigioasă. Astfel, publicistul Arsenie Stadnițchi, arhimandritul Gurie și preotul Mihail Ceachir au publicat articole cu tematică diversă; Alexie Mateevici și Iosif Parhomovici au publicat o serie de articole cu privire la aspectele istorice din viața bisericii din Basarabia. Administrația ecleziastică eparhială era exponenta intereselor autocrației țariste și a Bisericii Ortodoxe Ruse, de aceea presa bisericească o putem aprecia ca parte componentă a vieții bisericesti din întreg Imperiul Rus.

Abia la începutul secolului al XX-lea, după revoluția din 1905, în Basarabia s-au produs mutații, care au animat parțial activitatea editorială bisericească, prin editarea *Luminătorului*, tipărirea cărților bisericesti și didactice etc.

Referințe:

1. Cercetări privind presa bisericească la interferența secolelor XIX-XX au fost întreprinse de S.Grossu, M.Danilov, I.Colesnic, G.Palade I.Șpac, I.Varta ș.a.
2. Popovschi N. Istoria bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși. - Chișinău: Museum, 2000.
3. Щеглов Д. Двадцатипятилетие «Кишинёвских епархиальных ведомостей» // КЕВ. - № 18. - Отдел неофициальный, 1892.
4. Ibidem.
5. În 1870, de la nr.13, revista a fost redactată de profesorul seminarului P.Pahovski, care, de la nr.22, anul 1871, a devenit unicul redactor. De la nr.2, anul 1872, alături de P.Pahovski a activat profesorul de seminar M.Ganițki, care din nr.3, anul 1875, a devenit unicul redactor. De la nr.5, anul 1875, M.Ganițki a exercitat din nou funcția de redactor secund până în 1880. Primul redactor a fost preotul H.Bocikovski. Ca redactori secunzi, după M.Ganițki, au activat profesorul L.Șpanovski – nr.1-14, 1881, profesorul P.Ciudevski – nr.17, 1881; nr.8, 1883, profesorul M.Epuri – nr.11, 1883; nr.10, 1885. Începând cu nr.18, 1887, preotul Bocikovski a fost înlocuit cu profesorul din seminar Arsenie Stadnițchi. De la nr.1, 1896, rectorul Seminarului teologic protoiereul A.Ianovski a devenit redactorul revistei, de la nr.23, anul 1905, postul de redactor a fost ocupat de profesorul din seminar I.Parhomovici, iar de la nr.6, 1906 – profesorul V.Kurdinovski. După decesul lui M.Skvorțov (1871), din ianuarie 1872 a fost ales redactor M.Ganițki, din februarie 1875 – preotul H.Bocikovski, care, împreună cu M.Ganițki, ca al doilea redactor, au condus revista mai mult timp. După 1881, au urmat prof. L.Șpanovski până în august 1881, inspectorul seminarului I.Ciudețki – până în mai 1883, prof. I.Epuri – până în iulie 1885. Au urmat A.Stadnițchi, A.Ianovski, I.Parhomovici, V.Kurdinovski.
6. Revista a fost cenzurată de prot. G.Galin (1 iulie 1867–21 iulie 1879), prot. V.Parhomovici (din 15 mai 1885), M.Ganițchi (din 15 septembrie 1887), prot. A.Ianovschi (din 1 ianuarie 1896), A.Parhomovici (12 ianuarie 1896).
7. Скрисоаря преотулуй дин сат кэтре преотул тот дин сат // КЕВ. - № 11. - Отдел неофициальный, 1867.
8. Щеглов Д. Двадцатипятилетие «Кишинёвских епархиальных ведомостей» // КЕВ. - № 18. - Отдел неофициальный, 1892.
9. Ibidem.
10. Пархомович А. Список ректоров и инспекторов Кишинёвской духовной семинарии за время столетнего существования // Труды Бессарабского Историко-Археологического общества. VI выпуск. - Кишинёв.
11. Ibidem.
12. Актуриле кувените мэнэстирий «Русико» а сфынтулуй мунте ал Атонулуй. Ку мила луй Дунезеу Ной Михай Константин Суцу Воевод Домн Цэрий Молдовий // КЕВ. - № 1. - Отдел неофициальный, 1869.
13. Преосвящённый Мелхиседек, Епископ Романский // КЕВ. - № 11. - Отдел неофициальный, 1892.
14. Богословский К. Опыт историко-статистического описания церкви и прихода посада Шабы Акерманского уезда // КЕВ. - №3. - Отдел неофициальный, 1873; Обычай дарить друг другу на Пасху красные яйца // КЕВ. - №8. - Отдел неофициальный, 1887; О рождественской ёлке // КЕВ. - №51–52. - Отдел неофициальный, 1908.
15. Определение Консistorии // КЕВ. - №24. - Отдел официальный, 1892.
16. Egumenul Iriinei // Жизнь, деятельность и исповедничество митрополита Арсения (Стадницкого), сына молдавского народа, arată 97 de articole.
17. Христианство и социал-демократия // КЕВ. - №36. - Отдел неофициальный, 8 октября, 1906; №37; Верно ли утверждение о неизбежности наступления социализма с научной точки зрения? // КЕВ. - №39. - Отдел неофициальный, 1907. - №40.
18. Парфеньев К. Положения об епархиальных съездах депутатов духовенства по епархиям православного исповедания в России. - Кишинёв, 1909.
19. Журналы съезда депутатов духовенства Кишинёвской епархии за 1905 год, приложение к Кишинёвским Епархиальным Ведомостям от 15 декабря 1905 года. - №13.
20. Idem. - №41.
21. Пархомович И. Краткий очерк жизни преосвящённого Серафима (Чичагова), архиепископа Кишинёвского и Хотинского // Труды Бессарабского Историко-Археологического общества, VIII выпуск, в память столетия Кишинёвской епархии 1813,21/VIII-1913 / Под редакцией В.Курдиновского, епархиальная типография. - Кишинёв, 1913.
22. Журналы съезда депутатов духовенства и мирян Кишинёвской епархии 1917 года, Епархиальная типография, 1918. - №443.
23. Ieremia Cecan s-a născut în 1868, localitatea Noua Suliță, reg. Cernăuți. A absolvit Seminarul Teologic din Chișinău în 1889. A păstorit în satul Nișcani, județul Orhei. Împreună cu Alexandru Baltaga, a înființat în 29 de circumscripții eparhiale comitete electorale pentru Duma a IV-a imperială. S-a confruntat cu Serafim, care nu tolera exercițiul politic al clerului basarabean.
24. Popovschi N. Op.cit.

25. Puiu V. Câteva date privitoare la întemeierea Societății Istorico-arheologice bisericești din Chișinău//Revista Societății Istorico-arheologice bisericești din Chișinău. - Vol. XII. - Chișinău. - 1920.
26. Програма журналулуй „Луминэторул” // Луминэторул. - 1908. - Nr.1.
27. Popovschi N. Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși. - Chișinău: Museum, 2000.
28. Halippa P. Prinosul Basarabiei în literatura Românească // Calendarul Basarabiei pe anul 1923. - Editura Soc. Anon. „Glasul Țării”, 1923.
29. Popovschi N. Op.cit.
30. Ibidem.
31. Popovici C. Amintiri de împrejurările în care s'a născut și a apărut revista „Luminătorul” în curs de 25 de ani // Luminătorul. - 1933. - Nr.1.
32. Матеевич А. Покэинца хоцулуй // Луминэторул. - 1910. - Nr.3.
33. Матеевич А. Анул Ноу // Луминэторул. - Януарие 1911. - Nr.1.
34. Матеевич А. Петреле // Ibidem.
35. Ibidem.
36. Ibidem.
37. Матеевич А. А куй соартэ пе пэмынт есте май ыналтэ, дупэ кужетэриле луй Н.Гогол // Луминэторул. - 1911. - Nr.7.
38. Матеевич А. Ругэчиуне дупэ А. Кольцов // Ibidem. - 1911. - Nr.11.
39. Матеевич А. Нэждедя дупэ Батюшков // Ibidem. - 1911. - Nr.12.
40. Тримите-й, Доамне, букурие, дупэ Тютчев // Ibidem.
41. Матеевич А. Пророкул дупэ Пушкин // Ibidem.
42. Матеевич А. Пророкул дупэ Лермонтов // Ibidem. - 1911. - Nr.11.
43. Матеевич А. Кынд ши кум с-ау крештинат молдовений // Ibidem. - 1912. - Nr.8.
44. Кэтре четэцений Басарабией // Ibidem. - Май, 1917.
45. Монархия орь республика // Ibidem. - Юние, 1917.
46. Кэтре преоцимя молдовеняскэ. Ку прилежул адунэрий преоцилор ла Кишинэу ла 18 априлие 1917 // Ibidem. - Май, 1917.
47. Атырнэриле ноастре челе бисеричешть дупэ алипиря Басарабией ла Ромыния // Ibidem. - 1918. - Nr.5.
48. Andronachi Gh. Albumul Basarabiei în jurul marelui eveniment al Unirii. - Chișinău: M.O. și imprimeriile statului, 1933.

Prezentat la 07.12.2009